

А. Қырғызбаева^{1*}, С. Дәрібаев², А. Шегебаев³

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

e-mail: ¹a.qirgizbaeva@gmail.com; ²samal.daribaev@gmail.com; ³aibek.shegebaev@gmail.com;

ORCID: ¹0000-0001-6977-9284; ²0000-0002-3551-770X; ³0000-0001-8079-4303;

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ҚАСТЕРЛІ ҰҒЫМДАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ҚЫЗМЕТІ (Ә.КЕКІЛБАЙ, М.МАҒАУИН ШЫҒАРМАЛАРЫ БОЙЫНША)

Аңдатпа. Мақалада қазақ прозасында бұған дейін әртүрлі аспектіде қарастырылған мәселелер қатарында кейбір ой-тұжырымдар айтылғанымен, арнайы зерттеу нысанына алынбаған сакральдылық ұбылысы жайында ғылыми тұрғыдан өзіндік ізденістер жасалып, жаңаша тұжырымдар түйінделеді. Қазақтың белгілі қаламгерлері М.Мағауин мен Ә.Кекілбай прозасындағы қастерлілік ұғымдарының (тақырып, сюжет, образ, тіл, таным, тарих, қоғам, уақыт пен кеңістік) көркемдік тұрғыдан берілу ерекшеліктеріне назар аударылып, салыстырмалы тұрғыдан талданып, әрбір қаламгердің жалпы адаматтық ұғымдарды пайдаланудағы, жаңғыртудағы өзіндік айшығы айқындалып, ортақ үндестігі ғылыми сараланады. Сонымен бірге мақалада аталмыш ауқымды тақырыптың өзектілігі мен оның өзге ғылым салаларындағы, соның қатарында қазақ әдебетіндегі зерттелу тарихнамасы жайында да тұжырымдар жасалып, көрнекті қаламгерлер туындыларындағы көркемдік қызметін ашу арқылы мәселенің өзектілігі жайлы ой түйінделеді. Кез келген қаламгердің болмысына ұлттық тәрбие арқылы сіңетін қастерлі ұғымдардың жазушы шеберлігі арқылы ұрпақтан-ұрпаққа ауысатын құндылықтар мәні Ә.Кекілбайдың «Аңыздың ақыры», «Ханшадария хикаясы», «Бір шөкім бұлт», «Күй» және М.Мағауиннің «Жармақ», «Қыпшақ аруы», «Қара ләйлек» шығармалары бойынша ғылыми тұрғыдан талданады. Екі жазушының да шығармашылығына ортақ желі – өмірдің мәнділігі мен ақиқаттың биіктігі, өнердің мәңгілігі. Ғасырлар тезінен өтіп, киелі саналған құндылықтардың проза жанрындағы авторлық таным мен кейіпкерлер жүйесі арқылы қайта түлеуі қызғылықты құбылыс. Көрнекті қаламгерлер туындыларының құрылымындағы мифтік таным-түсініктер мен халықтық қағидалардың, адам мен табиғат қарым-қатынасындағы үйлесімділік пен реалды өмір мен оған қарама-қарсы ұғымдардың суреттелу мақсаты, шығармадағы көркемдік шарттылық мәселелелері ғылыми тұрғыдан зерделенеді. Жазушы ұстанымы мен кейіпкер бейнесіндегі аталмыш мәселенің сипаттарын саралай отырып, қазақ жазушыларының түрлі себептермен көмескіленген ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар көркемдік тұрғыдан оқырман жадысында қайта жаңғырту шеберлігі талданады.

Түйін сөздер: сакральдылық, дәстүр, киелілік, қастерлілік, аңыз, миф, хикая, имплицитті, көркемдік шарттылық.

* *Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:*

А.Қырғызбаева, С.Дәрібаев, А.Шегебаев. Қазақ прозасындағы қастерлі ұғымдардың көркемдік қызметі (Ә.Кекілбай, М.Мағауин шығармалары бойынша) // "Керуен". - 2026. №1, (90-том). - Б. 81-100. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2026.1-06>.

A. Kyrgyzbayeva^{1*}, S. Daribaev², A. Shegebayev³

al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: ¹a.qirgizbaeva@gmail.com; ²samal.daribaev@gmail.com; ³aibek.shegebaev@gmail.com;

ORCID: ¹0000-0001-6977-9284; ²0000-0002-3551-770X; ³0000-0001-8079-4303;

THE ARTISTIC FUNCTION OF "SACRED" CONCEPTS IN KAZAKH PROSE (BASED ON THE WORKS OF A. KEKILBAY, M. MAGAUIN)

Abstract. The article presents original scholarly reflections and new interpretations of the phenomenon of sacrality, which, although previously addressed in various aspects within Kazakh prose, has not been studied as an independent object of research. Particular attention is paid to the artistic representation of sacred concepts (theme, plot, imagery, language, cognition, history, society, time, and space) in the prose of prominent Kazakh writers M. Magauin and A. Kekilbay. Through a comparative analysis, the study identifies both the distinctive stylistic features of each author in employing and revitalizing universal human values and their shared conceptual consonance. In addition, the article examines the relevance of this broad topic and outlines its historiography in other fields of science, including Kazakh literary studies. By revealing the artistic function of sacrality in the works of these distinguished writers, the study substantiates the contemporary significance of the issue.

The research analyzes how sacred concepts, ingrained in a writer's worldview through national upbringing, are transmitted across generations as enduring values through literary mastery. This is demonstrated through a scientific analysis of A. Kekilbay's works *The End of a Legend*, *The Tale of Princess Dariya*, *A Handful of Cloud*, *Kuy*, and M. Magauin's *Zharmak*, *The Kipchak Beauty*, and *The Black Stork*. A common thematic thread in the works of both writers is the meaningfulness of life, the elevation of truth, and the eternity of art. It is particularly noteworthy how sacred values, having passed through the trials of centuries, are reinterpreted and revitalized within prose through the authors' conceptual frameworks and systems of characters. The article also explores mythological perceptions and folk principles embedded in the structure of these works, the harmony in human-nature relationships, and the artistic representation of reality alongside its opposing concepts. Issues of artistic convention are examined from a scholarly perspective. By analyzing the authors' positions and the portrayal of characters, the study demonstrates how Kazakh writers skillfully revive national and universal values—often obscured by historical and social circumstances—in the reader's consciousness through artistic means.

Keywords: sacrality, tradition, sacredness, reverence, legend, myth, narrative, implicit meaning, artistic convention

А.Д. Киргизбаева^{1*}, С.Дарибаев², А.М. Шегебаев³,

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: ¹a.qirgizbaeva@gmail.com; ²samal.daribaev@gmail.com; ³aibek.shegebaev@gmail.com;

ORCID: ¹0000-0001-6977-9284; ²0000-0002-3551-770X; ³0000-0001-8079-4303;

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ САКРАЛЬНЫХ ПОНЯТИЙ В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ (ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ А.КЕКИЛБАЯ, М.МАГАУИНА)

Аннотация. В статье обобщены научные выводы о феномене сакральности которых не был предметом специального исследования, хотя и содержит в казахской прозе некоторые идеи, которые ранее рассматривались в различных аспектах. У известных казахских писателей М.Магауина и А.Кекилбая анализируются особенности художественной репрезентации понятий святости (тема, сюжет, образ, язык, знание, история, общество, время и пространство) в прозе и выявляются особенности употребления и модернизации понятий, научно дифференцируется общая гармония. В статье также делаются выводы об актуальности этой масштабной темы и историографии исследований в других областях науки, в том числе казахской литературы, и обобщается актуальность вопроса путем раскрытия художественной

деятельности в произведениях выдающихся писателей. Суть ценностей, передаваемых из поколения в поколение через мастерство писателя, сакральных понятий, привитых в жизни любому писателю через народное воспитание, составляют произведения А.Кекилбая «Конец легенды», «Повесть Принцессы», «Одно облако», «Куй» и М.Мағауин «Жармак». Научный анализ произведений «Мисс Кипчак», «Черный аист». Объединяющей нитью в творчестве обоих писателей является смысл жизни и глубина истины, вечность искусства. Интересно, что на протяжении веков сакральные ценности получали новое осмысление через систему авторских знаний и персонажей в прозаическом жанре. Научно исследуются цель описания мифических понятий и народных начал в структуре произведений выдающихся писателей, гармония отношений человека и природы и представлений о реальной жизни и ее противоречиях, проблемы художественной обусловленности в творчестве. Анализируя позицию писателя и особенности данной проблемы в образе главного героя, анализируется способность казахских писателей художественно воспроизводить в памяти читателя затененные по разным причинам национальные и общечеловеческие ценности. Выявлено воспитательное значение темы процесса глобализации.

Ключевые слова: сакральность, традиция, легенда, миф, рассказ, имплицитная, художественная условность.

1. Кіріспе

Жеке бір шығармашылықтың қастерлілік сипаты жайында сөз қозғау аса жауапты әрі күрделі мәселе. Себебі, қастерлілік ұғымының ауқымы өте кең мәдени категория. Түрлі тараптағы ғылым салалары бұл мәселенің жалпы мазмұнын түйсінгенімен, оның айқын анықтамасын айқын ажыратарлық зерттеулер арнайы жазылмаған. Бұл мәселе қазақ әдебиеттану ғылымына да қатысты. Бұл тұрғыда соңғы 2020 жылы жарық көрген «Қазақ фольклорының қастерлі әлемі» атты ұжымдық жинақ ауқымды мәселенің кіріспесі, тұғырнамасы іспетті. Алайда адам санасындағы қастерлі ұғымдар мен сөздер, орындар, образдар т.б. бір күннің жемісі емес. Ол сан ғасыр бойына адамзат баласының өмір тәжірибесімен тығыз қабысып айнала қоршаған табиғат пен адам жайлы, өлім мен өмір жайлы ұғым-түсініктерінің сәулесі болып табылады. Оның белгілі бір салаға жинақталып, ұрпақтан-ұрпаққа әспеттеліп, қастерленіп жетуінің өзі оның сакральдылық сипатының мәнін кұрайды. Кез келген қаламгер өз заманының ұлы, өз дәуірінің үні болуымен қатар өзіне дейінгі мәдени құндылықтарды ой-санасында қорытып, жаңа ұрпақтың жадында қайта жаңғыртушы да. Осы тұрғыдан алғанда қандай да бір ұлт жазушысының шығармасында ең алдымен, өз халқының сан ғасырлар бойына өмір тәжірибесі арқылы қорытылып, ұрпаққа мұра етілген әрі сакральді сипатын сақтаған құндылықтар кездесуі заңдылық. Ал оны қалай, қандай мақсатта жарата білу әрбір қаламгердің шығармашылық шеберлігіне, қаламгерлік қуатына байланысты.

Аталған тақырыптың өзектілігі көркем туындылар арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жететін қастерлі ұғымдар сырының шығарма мәтініндегі орны мен жазушы ұстанымындағы ролін анықтаумен сипатталады. Себебі, бұл тақырыптың зерттеу өзегіне айналып, арнайы зерттеу енді-енді қолға алына бастаған. Сондықтан отандық филологиядағы там-тұмдаған еңбектермен қатар, жалпы көркем мәдениет салаларына қатысты әртүрлі зерттеулерді сабақтастыра қарастырғанда ғана салмақты ғылыми ой-тұжырымдар жасауға болады. Ә.Кекілбаевтың «Аңыздың ақыры», «Әбілқайыр ханның түс көруі» «Ханшадария хикаясы», «Ақша бұлт», М.Мағауиннің «Жармак», «Қыпшақ аруы», «Қара ләйлек» шығармалары зерттеу жұмысының негізгі нысаны болмақ.

Зерттеу жұмысының мақсаты – сакральдылық (қастерлілік) ұғымының жазушы

шығармашылығы арқылы көркем мәтінді түзуші, ұйымдастырушы категория ретіндегі қызметін ашып, оның тарихи-әдеби және тағылымдық-тәрбиелік мәнін айқындау. Сол мақсаттан туатын мынадай міндеттердің мазмұны келіп шығады.

1) Қазақ дүниетанымындағы, көшпелі дала өмірінің өзіне тән қастерлі құндылықтар дүниесінің көркем шығарма табиғатындағы көрінісі: образдар жүйесі; тілдік-бейнелеу құралдары, ырым-тыйымдар мен ұғым-түсініктер жиынтығы; отбасылық және әлеуметтік құрылымдық сана, киелі уақыт пен кеңістік мәселелері т.б.

2) қастерлі ұғымдар сипатын талдаған ғылыми еңбектерді қарастыра отырып, жеке автор шығармашылығына қатысты қастерлілік ұғымының мәнін ашу, әрбір автордың өзіндік қолтаңбасын айқындау.

3) Автордың дүниетанымына қатысты қастерлі ұғымдар категориясының ұлттық және жалпыадамзаттық мәнін ашу.

4) Ә.Кекілбай мен М.Мағауин шығармашылығындағы дәстүр мен жаңашылдықтың арақатынасын айқындау.

Зерттеу мақсатында айқындалған міндеттерді шешу үшін жалпы ғылыми, филологиялық әдістер қолданылды: синтездеу, контекстік талдау, компененттік талдау, салыстыру әдістері.

Мақалада төмендегі мәселелерді анықтауды көздейді.

1) Қастерлілік категориясы арқылы көркем мәтіннің астарында жатқан түрлі құпиялар, тылсым сыр ашылады.

2) Авторлық ұстанымдағы қастерлілік ұғымы мен дәстүрлі ұғымдар арақатынасын айқындау

3) Кез-келген туындының көркем мәтінінде киелі ұғым-түсініктердің мәні жасырынған (имплицитті). Оны автордың өзінің мақсатты қолданысы ма әлде тарихи сана тудырған құбылыс па деген мәселені ажырату да аса күрделі мәселе болып табылады.

2. Зерттеу материалдары мен әдістер

2.1 Зерттеу әдістері

Синтездеу әдісі. Заманы құрдас, шығармашылық жолы ұқсас, яғни жастары да шамалас қазақтың екі көрнекті қаламгерінің туындыларындағы қастерлілік қасиеттерді қарастыра отырып, біз ұлттық ой-сана мен тілдік мәдениеттің маңызы жайында айтылған ғылыми ой-пікірлердің мәніне жете бағамдай білеміз. Әрбір ұлт жазушысы шығармашылығында өз халқының болмысын өз бойынан өткізе отырып, өзіндік эмоциялық-этикалық ерекшелектерімен, авторлық көзқарастарымен астастыра суреттейді. Бұл жайында әрбір мәтіннің ақпараттық ауқымдылығы жайлы айтылған И.Р.Гальпериннің «автор арқылы тұтас халықтық болмысының танылуы» жайындағы көзқарастары маңызды (Гальперин, 1981: 28).

Яғни мұндай зерттеушілердің ғылыми тұжырымдарына сүйене отырып, әдебиеттегі сакральдылықтың сыры сан салалы екендігіне көз жеткіземіз. Сондықтан да жекелеген замандас, тұстас авторлармен (М.Мағауин, Ә.Кекілбаев) қатар, әр кезеңдерде тәуелсіздікке дейін және тәуелсіздік тұсында жазылған прозалық туындылардағы сакралдылық мәселесін ұлттық таным-түсінікпен кешенді түрде қарастырылатын маңызды мәселе деп қорытынды жасаймыз. Біз талдау нысанына алып отырған М.Мағауин мен Ә.Кекілбаев шығармаларындағы қастерлі ұғымдар

мәні халықтың сан ғасырлар бойғы кісілік-этикалық нормаларымен де, түрлі кезеңдегі танымдық көзқарастарымен де байланысып жатады.

М.Мағауин мен Ә.Кекілбаев прозасындағы сакральдылық мәселесін қарастырғанда олардың дүниетанымы мен ұлттық құндылықтарға қатысты дәстүрлі түсініктер аясында қабысатындығын аңғардық. Көрнекті қаламгерлердің екеуіне де тән ерекшелік, тәуелсіздік кезеңінде өмір сүргенімен, өткен тарихи кезеңдер құпиясына терең бойлай отырып, сол тұстағы халықтың бірлігі мен тірлігінде таяныш еткен қандай қастерлі тиянақтары болды деген мәселеге ой салмағын түсіреді. Талдау нысанына алынған авторлар киелілік, қастерлілік жайлы құрғақ сөзбен емес, халықтың өзінің жанына жақын, ғасырлар бойы қастерлеген салт-дәстүрлік элементтері мен ұғым-пайымдарымен, образдық, символдық мазмұндарды көркем проза поэтикасында жаңаша қиюластыру арқылы оқырманын ойлантады, тарихи жадын жаңғыртады.

Аталмыш авторлардың шығармаларындағы ортақ сакральді ұғымдар қатарында: туған жер, атамекен, өмір, аруақ, өнер, өткен тарих, әділдік, ақиқат, т.б. көптеген ұлттық қана емес, жалпыадамдық құндылықтардың мәнін оқырманға жеткізуге тырысқандығын байқауға болады.

Осы аталған ұғымдардың өзінің әрқайсы жайындағы зерттеу еңбектер мен әдеби шығарманы сабақтастыра қарастыру, талданып отырған прозалық туындылардың жаңаша бір қырын ашары сөзсіз. Өйткені «сакральдылық» ұғымы көркем мәдениеттің барлық салаларына да қатысты.

Мәселен, М.Мағауиннің «Қыпшақ аруындағы» мүсінге жан бітуі, Ә.Кекілбайдың «Ханшадариясындағы» мұнараның киелілігі мәселелерінің өзі бір ғана емес, бірнеше ғылым салаларының тұжырымдарын тиянақ еткенде ғана кеңінен ашылатын ауқымды тақырып екенін танытады. Біз екі автордың шығармаларындағы «сакралдылық» сырын әдебиеттану мен фольклортану ғылымы аясында ғана талдаумен шектелеміз. Көне қастерлі саналған түсініктердің, мысалы, дүниені тану, қастерлеудегі білімдерінің мәні мен оның бүгінде өзгеріске түскен сипатын қатар есте ұстайтын боламыз.

Контекстік талдау және компоненттік талдау әдістері. Талдау нәтижелері көрсеткендей, Ә.Кекілбай прозасындағы киеленген ұғымдардың философиялық – эстетикалық сипаты басым. Мысалы, өнер күдіреті арқылы, ханның өзінің оған бас июі т.б. Шебер жазушының шығармашылық қазанында қорытылғаннан кейінгі ондағы қастерлі түсініктің қайта трансформациялануы Ә.Кекілбай мен М.Мағауин сынды көрнекті қаламгерлер халықтың өшкен рухын ояту, ұлттық құндылықтардың адамзаттық құндылықтармен астасқан биіктігін көрсетуді мақсат еткен.

2.2 Материалға сипаттама

Мақалаға негізгі материал ретінде М.Мағауин мен Ә.Кекілбайдың прозалық туындылары таңдалып алынды. Атап айтқанда, М.Мағауиннің «Жармақ», «Қыпшақ аруы», «Құмырсқалар қырғыны», «Қара ләйлек» шығармалары және Ә.Кекілбайдың «Аңыздың ақыры», «Ханша дария», «Күй», «Шыңырау» туындылары зерттеу нысанына алынды. Бұл шығармалардағы қастерлілік ұғымдары фольклорлық таныммен тығыз сабақтасып жатыр. Әдебиет пен фольклордың байланысы

жазушының оны қандай мақсатта және қалай пайдаланатынына тәуелді екені белгілі (Қасқабасов, 2009: 20-21). Осы тұрғыдан алғанда, аталған қаламгерлер халықтық құндылықтарды көркемдік тұрғыдан жаңғырту арқылы оқырманға әсер етудің өзіндік үлгісін қалыптастырған. Дегенмен, олардың шығармаларындағы қастерлілік табиғаты арнайы зерттеу нысаны ретінде жүйелі түрде қарастырылмаған. Сакральдылық ұғымы біржақты анықтамамен шектелмей, көркем мәтіндегі авторлық таным мен көзқарас арқылы айқындалады. Автор идеясы мәтіндегі модалділік категориясы арқылы жүзеге асатыны белгілі (Шалабай, 2016: 35). Осыған байланысты сакральдылық әр қаламгердің дүниетанымына сәйкес түрлі деңгейде көрініс табады. Қазақ әдебиеттану ғылымында бұл мәселенің толық зерттелмеуі бірқатар ғылыми болжамдар жасауға негіз болды. Миф пен сакральды таным мәселелерін қарастырған А.Жақсылықовтың, (Жақсылықов, 199: 420), А.Темірболаттың (Темирболат, 2011: 112), С.Қасқабасовтың (Қасқабасов, 2002: 27-35), К.Матыжановтың (Матыжанов, 220: 3-27) еңбектері зерттеу бағытын айқындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, түс көру мотивінің көркем мәтіндегі қызметі кейіпкер психологиясын ашуда маңызды құрал екені анықталған (Пірәлиева, 2003: 87). М.Мағауин шығармаларында адам болмысының екіге бөлінуі, түс пен өңнің астасуы арқылы өмірдің сакральды мәні ашылса («Жармақ» (Мағауин, 2007)), «Қыпшақ аруында» тарихи жад пен рухани сабақтастық мәселелері көрініс табады. Ал Ә.Кекілбай прозасында өнер, тарих және адам тағдыры арқылы қастерлі ұғымдардың трансформациясы жүзеге асады. Көркем шығармадағы адам бейнесінің мәні оның адамгершілік болмысымен тығыз байланысты екені белгілі (Қабдолов, 1982: 78). Бұл тұжырымды М.Әуезовтің жазушы шығармашылығының негізі оның ішкі рухани күйінен туындайтыны туралы пікірі толықтыра түседі (Әуезов, 1997: 126).

3. Талқылау

Мақала нысанына алынған М.Мағауиннің «Жармақ» романының жанры жайлы зерттеушілер тарапынан әрқилы пікірлер айтылды. Жазушының осы шығармасындағы реалды өмір тіршілікпен қатар айтылатын өзге өмірдің мәні халықтың ежелгі «о дүние», «ақырет» жайлы киеленген ұғымдары жатыр. Себебі шығармада марқұм болған Иман Қазақбай деген жазушының атынан берілетін түрлі оқиғалар мен оның аты-жөніне де символикалық мағына жүктелген. Қазақтың сан ғасыр бойына аңсаған заманы туғанымен, қоғамда болып жатқан түрлі келеңсіздіктер, ұлттық құндылықтардың құнсыздануы, қазақтың қанына біткен қайырымдылық пен мейірімнің тасбауырлыққа, қатыгездікке айналуы, материалдық байлыққа бас ұру жағдайларының басымдығы т.б. заман тудырған келеңсіз жайттарды суреттеу үшін автор көркем шарттылыққа барған. Жоғарыда атап өткеніміздей, жазушы фольклорлық түс мотивін көркемдік сипатта қолдану арқылы кейіпкерінің ой-сана түкпіріндегі болып жатқан сезімдерді суреттеу арқылы шығармашылық адамының ғылымды, мәдениетті қастерлейтін қасиетін аңғартып өтеді. «Осындай да қызық түс болады екен», – деп таңданады Мұрат.

– Сірә, көңіл түкпіріндегі бір қиял. Әрине, миллионер болып кетсем де, таңдап тапқан ғылымнан қол үзбеймін ғой. Қарымым ұзарып, күш-қуатым арға түседі. Күнкөріс жайына алаңдамайсың, кітап шығару мәселесі өзінен өзі шешіледі. Бірақ

құрғақ қиял – асса, парықсыз түске ғана айналады. Парықсыз ғана емес, қисынсыз түс (Мағауин, 2007: 29) – деп ойға шомады да, Мұрат үстіне қараса, тойда кигізген әдемі смокинг, қара туфли, т.б. – бәрін шифонерге қыстырып, соңында жыртық майка, шолақ трусимен ғана тұрғанын аңдайды. Шығарманың негізгі түйіні – автордың дүние қанша қызыл-жасылды қызығымен арбаса да, «адамшылық ізгі қасиетіңді жоғалтпа» дегенге меңзейді. Шығарманың өн бойындағы бір адамның Марат пен Мұрат болып екіге бөлінуі, екі түрлі тұрмыс кешуі: қоңырқай қарапайым тіршілік пен аста-төк байлықта өмір сүру жағдайдарының суреттелуі, ақыр соңында Мұрат пен оның жармағы Мұраттың да өлім құшып, ақыр түбінде бір жанға айналғанын жазудың мәні – өмірді қастерлеуге, ашкөзділікке берілмеуге үндеу. Автор көркем шарттылық арқылы көп адамның өз бойындағы тұлғалық қасиеттерінен гөрі пендауи пиғылдарға басымдық беріп, өмірдің соңы – өлім екенін ойламай, ойсыз күн кешетіндігін айтуға бағыттаған. Мұсылмандық тұрғыдан алғанда «мақшар күнгі» Жаратушы алдындағы есепті өзі қанша адал өмір сүргенімен, өзінің екінші бөлігінің күнәсі үшін Мұраттың жауап беретіндігі жайлы ойлардың философиялық астары терең. Бүгінмен ғана өмір сүрмей, өзінің әрбір жасаған ісінің ұрпағына тигізер залалын айту, әрбір пенденің о дүниеде жауапқа тартылып, ізгі ісін таразылар күн барын ескерту арқылы автор сан ғасырлық тарихы бар діни, адамгершілік қастерлі қағидаттарды оқырман есіне қайта бір салған деуге болады.

Ал М.Мағауиннің «Қыпшақ аруы» туындысында мифопоэтикалық символдарды ұтымды пайдалана отырып, дәуірлермен дәуірлер арасын жымдастырып ХІ-ХХІ ғасыр арасындағы халқымыздың тарихы мен мәдениетіндегі түрлі кезеңдердің суретін береді. Шығарманың кейіпкерлері: Қыпшақ ханы Көбектің бәдізші ұлы Саржан, оның бүгінгі жалғасы мүсінші Көбеков Саржанның басынан өткерген оқиғаларға жазушы оқырманын иландыра алады. Себебі, халықтың жадындағы аруаққа деген сенім, өткен мен бүгіннің жалғасы секілді ұғымдар негізгі көркемдік тірек ретінде алынған. Кеңестік дәуірде өмір сүрген адам қыпшақ дәуіріне өтіп, ондағы түрлі түсініктер мен ұғымдардың сырын ашады. Солардың бірі – көне заманғы аруаққа деген сенімінің басымдығын кейіпкердің өз мүсінін жасамақ болған мүсіншіге жауабы арқылы береді. «– Болмайды, – дедім, Саржанның шынымен айтып тұрғанына көзім жетіп. – Мен тәңіріге, аруаққа және тылсымға сенетін кісімін. Жадағай, жалғыз-ақ өлшемдегі фотосурет емес, басыңның, бар бітіміңнің нақпа-нақ көшірмесі – қолдан жасалған сыңарың... Мүмкін, шайтан қонар. Ең қорқыныштысы – менің жаным өзімді тастап, сол мүсінге көшіп кететін шығар. Түгел болмаса да, тең жарым, бөлшек бітісімен... Рақмет, әуре болмай-ақ қой, – дедім» (Мағауин, 2005:16). Бұл үзіндіден байқайтынымыз, байырғы қазақ танымындағы ырым-тыйымдармен бекітілген аруақты қастерлеудің кейіпкер санасына орныққан жайын аңғартады. Сондай-ақ, шығармадағы Саржанның альбомдағы қыпшақ аруының тас мүсініне ғашық болып қалып, сол мүсін орналасқан жерге сапар шегуі, Айсұлу Бегімнің аян арқылы көмек беріп, екеуінің суретін Саржанның қашап болып, тәңірден жан кіргізуге дұға жасауы арқылы жан бітіру оқиғалары арқылы өнердің құдіреттілігін, әсіресе жаһандану дәуіріндегі ежелгі бабалардан жалғасқан өнердің киесін жоғалтпай ұрпаққа жалғастыру идеясын айту үшін осындай көркемдік шарттылықты

шеберлікпен пайдаланған деуге болады. Бұл шығармадағы Саржанның досына айтқан: «Халқымның қасиетін әйгіледім. Таспен бедерленген тарихын жасадым... Бақытты болдық, Айсұлу екеуіміз. Екі жалғанның да қызығын көрдік... Қозы мен Баян тәңіріден құшақтары жазылмас үш күндік ғұмыр сұраған екен. Ал, біз, міне, отыз... жоқ, тура қырық төрт жыл! Бұдан асқан қандай бақыт, қандай мерей, мәртебе болуы мүмкін!?» – дейтін сөздерінен айқын аңғарылады. Жазушының қаншама ғасыр өтсе де, сан ұрпақ алмасса да, әр заман ұрпағының қастерлейтін бір қағидасы – өткенін ұмытпай, өнерін өшірмей, елдігін сақтау.

М.Мағауиннің тыңнан тақырып тауып қана қоймай, шығармадағы оқиға барысын сипаттай отырып, авторлық шешімнен бөлек оқырманына ой салатын ерекшелігі «Құмырсқалар қырғыны» әңгімесінен айқын байқалады. Шығармаға дүниедегі ең кіші жәндік құмырсқалар өмірі негіз болып, ол адам тіршілігін, атап айтқанда, қазақ тарихын астарлы, символды түрде танытуға бағытталған. Құмырсқалар тіршілігін жете бақылайтын автор-баяндаушының үй алдындағы илеудің ішкі-сыртқы тыныс-тіршілігін тәптіштей баяндай отырып, зерделі оқырман жадындағы жаңғыруларға негіз боларлық көркемдік амалдар ешкімді қайталамайтын өзіндік өрнегімен көңіл аудартады.

Қаламгердің құмырсқалар өмірін де адамға тән (аталық, аналық, жұмыс-кер құмырсқа, шымал) заңдылық арқылы ажыратуының да астарлы мағынасы терең. Қарапайым өмір кешкен құмырсқалардың тынымсыз еңбегі мен олардың еңбегіне қиянат жасау арқылы күн көретін құмырсқалар арқылы өмір қайшылығын бейнелейді. Күштінің әлсізге үстемдігін көрсете отырып, «бүкіл тіршілік иесінің бір жаратушысы бар» дейтін ойды тірілтеді. Шығармадағы баяндаушы – нарратор қарапайым қоңыр құмырсқалардың тіршілігіне іштарта отырып, табиғат жаратылысының өзіндегі қайшылықты таныта білген. Өзгенің еңбегін пайдаланушы масыл пиғылдағы шымал құмырсқаларды тұтас қырып тастамақ болған ойынан қайтқан тұсындағы мына ойларының философиялық мәні терең. «Жеті қат көктің төріндегі Ақсақал жердегі мына бізге қарап, дәл осылай масаттанып отырған шығар. Кейбір кездерде ол Кісі... Кісі емес, Тәңірі тағалам да өзі араласып кететін тәрізді ғой. Мәселен, мейманасы тасыған, енді бүкіл жер-жиһанды жалмап жеуді ойлай бастаған түрік-мұсылман әулетіне қарсы Ақсақ Темірді шығарғаны сияқты. Енді аналар күш алып тұр. Әрине, бұлай жібермейді. Кезегі тақау... Міне, мына мың сан құмырсқаның менің еркімде тұрғаны сияқты» (Мағауин, 2004: 37). Жазушы тіршіліктегі ең кіші жәндік саналатын құмырсқалар өміріндегі әділетсіздік арқылы адамзат қоғамының барлық болмысын сипаттай алған деуге болады. Сол кішкентай жәндіктердің өзіндегі Өмір үшін, ұрпақ үшін, өз мекені үшін арпалысты жоғарғы сана иесі саналған адамға ғибрат етеді. Мекенін бермей, жан, таласа қорғаған құмырсқалардың өзін құрбан ете отырып, дұшпанымен қарсыласуы жерді сүю мен оны қорғаудағы қазақтың ежелгі ерлік рухын меңзейтіндей. Жалпы жер ұғымы – ежелден бергі түсінік (мифтік, тәңірлік) бойынша, өзгермеудің, мәңгіліктің, тұрақтылықтың символы. Әңгіме мәтінінен кезінде түрлі қысымнан атамекенін амалсыз ажыраған қазақтар өмірі тұспалданған. Бұл автор-нарратордың мына тұжырымдарына сыйдырылған. «Бұл кезде артта қалған Жиделі-байсын – біздің мәуелі бак, берік дуал ішінде басқаша бір оқиғалар –

құмырсқалар әлеміндегі жаңа бір қақтығыс – өліспей бітіспес қырғын соғыс қатері елес бере бастаған» (Мағауин, 2004: 25).

Ал М.Мағауиннің «Қара ләйлек» әңгімесінде де туған жердің қадір-қасиеті мен қазақтың киелі санайтын құсына деген көзқарасы негіз болған. Қандай қиындық кешіп, ел, жер ауыстырса да, туған жеріне келіп, балапан ашатын қара ләйлек құспен оған қатысты кейіпкерлердің көзқарасы арқылы халқымыздың бойындағы бекзаттық, адалдық, арамдық жайлы ой-танымдарын танытуды көздеген. Автор тіпті қазақты сансыратқан аштық жылдарының өзінде де атасының сол қасиетті құсты аттырмай аялауы, ал Өріктей ананың бұл халықтық қағидаларға қарсы келіп ақыры қасіретке ұшырауы автордың көркемдік шарттылық арқылы халық санасындағы кие тұтудың мәнін білдірген. Автордың ата-әжесінің тәрбиесі арқылы бала жасынан санасына сіңіріліп өскен қара Ләйлектің қасиеті жайлы тыйымдар оны осы құстың етінен үш мәрте бас тартқызады, Міне, әңгіменің басты мәні де осында. Атадан балаға жалғасқан халықтық қасиет қана ұрпақ жалғастығын сақтап, ұлттық танымның нәрін сақтайды. Әңгіменің мәтініндегі әр кезеңге тән әңгімелердің арасын авторлық баяндаулар жалғастырып отырады. Авторлық баяндау мен кейіпкерлердің қилы тағдырлары арқылы халқымыз басынан өткерген ең ауыр кезеңдердің салмағы мен сабағын оқырман өзінше зерделейді. Шығармаға өзек болған атамекен, туған жер, ұрпақ жалғастығы сияқты қастерлі ұғым-түсініктердің аң, құс, жәндік үшін де аса маңызды екендігін айту арқылы автор оқырманын өрелі ойға жетелейді.

Ә.Кекілбайдың «Ханша дария» хикаясы жақсылық пен жамандықтың, мейірім мен ізгіліктің қайшылығына құрылған. Әбіш Кекілбаевтың «Мұнарасына» сакральды символдық мән жүктелген. Онда реалды әлемнен шектелген мифтік кеңістіктің, сакралді аймақтың нышаны бар, ал оған сіңдірілген шебердің шынайы сүйіспеншілігі.

Түс көру символикасын да түрлі шығармаларына арқау еткен. Мысалы, «Әбілхайыр ханның түс көруі», «Шыңырау» әңгімесіндегі «Еңсептің түсі» бүкіл шығарманың сакральды арқауына айналған.

Сондай-ақ, біз талдау нысанасы етіп отырған Ә.Кекілбаевтың «Күй» (Кекілбаев, 1999: 215) повесіндегі дала өнерпазы күйші тағдыры арқылы халқымыздың өнер, өнерпаз тұлғасының ел ішіндегі беделі мен қадірін таныта білген. Өзінің бүкіл өмір тарихын, қуанышы мен қайғысын күй тіліне түсірген халық жадындағы аты аңызға айналған күйшілердің жиынтық тұлғасын сомдай отырып, жазушы халықтық құндылықтардың, соның ішінде күй өнерінің білгірі, сезімтал сыршыл суреткер екендігімен дараланады. Себебі сөз өнеріне жетік жандардың бәрі бірдей емес, ішіндегі ерекше қабілеттісі, дара болмысты қаламгерлер ғана күй сарынын ұғып, оны көркем шығарма идеясымен қабыстыра алған. Шығармадағы күйшінің Жөнейттің ішкі дүниесінде болып жатқан сезім арпалыстарын қопара суреттеген қаламгер өнер құдіретінің күйшінің өзіне де, оның өнерін қастерлеген қалың жұртқа да қандай кезеңде де күйдің жүрекке жылылық сезім сыйлаудың құдіретті күші болғандығына сендіре білген. Жазушы қазақ әдебиетінде түркімен мен қазақ халқының арасындағы қарым-қатынастардың түрлі тарихи кезеңдердің бәрін емес, өзінің айтар ойына тірек боларлық бір ғана сәтіндегі оқиғаға ден қоюы арқылы ең өзекті мәселені қозғайды.

Қай халықтың да басты өмірлік қағидасы – бейбіт өмір сүріп, ұрпақ өсіру екендігі аян. Алайда түрлі пиғылдағы билік иелерінің арасындағы қақтығыс пен жауласудың кесірі екі жақтың да халқына оңай тимеген. Сондай қасіретті оқиғалардың адам шошырлық көрінісін «мәңгүрт» бейнесі арқылы бейнелеген жазушы ана, туған жер, адамдық, татулық секілді жалпыадамдық құндылықтардың мәнін оқырман жадында қайта бір жаңғыртып, ойлантады. Жазушы үшін ең алдымен, Адам деген биік ұғымның қадір-қасиеті алға шығып, оның елге, жерге қарым-қатынасы арқылы кісілік келбетіне баға беріледі. Жау қолында қалған жазықсыз жанның ауыр тағылық жазаның кесірінен ақыл-ойынан айырылып, өз анасын танымастай халге түсуін көркем әдебиетте алғаш суреттеген жазушының айтар ойының пәлсапасы тым тереңде жатыр.

Қаламгер «Күй» повесінде қазақтың ауызша айтылып, ел жадында сақталған әңгімелерінің негізінде сақталған аса маңызды тұстарын қайта жаңғыртып, философиялық, психологиялық тұрғыдан терең тұспал дарыта отырып, жалпы адамзат баласы үшін өзекті ой айтудың әдісіне айналдырған. Сайын даланың төсінде кеңдік жеткенімен өзара бітім мен бірлік, татулық жетпей, текетірескен екі бауырлас жұрттың арасында болған тадай замандар бойғы ел берекесін кетірген оқиғалардың зардабы ақыры неге жеткізгендігін айту арқылы да адами құндылықтардың мәніне үңілуді, оқырманның есіне салады. Дала өміріндегі мал барымтасы, жер дауы, жесір дауынан да асып түсетін адам қолымен жасалған жауыздықтың ең бір сұмдық оқиғасы адамды мәңгүрт жасайтын жазалау түрінің қасіретін бағамдау үшін ел арасындағы аңыздық әңгімелердің желісіне жүгінген. Шығармадағы түркімен батыры Жөнейттің тұтқындағы жастарды мәңгүртке айналдыру арқылы өз жұртына жауыздыққа бағыттауы адам қолымен жасалған қатыгездік пен қастандықтың ең бір зұлым түрі. Бұлайша жазалаудың мәні – оның жеке басын ғана қорлау емес, сол арқылы оның ел-жұртының мысын басып, өзінен шыққан перзентінің қолымен болашағына балта шабуға бағытталған зымияндық әрекет. Қаламгер күйші домбырасының шанағынан төгілген бабалар үні, қасиетті өнердің сарыны арқылы ой салып, адамзат баласын осындай қатыгездіктен айықтыруға ұмтылады. Жауласқан жұрттың арасында мұндай ауыр жазаның болғандығы жайлы қырғыздың әйгілі «Манас» жырындағы жас балаларды алып қашып кетіп, олардың басына шіре байлайтыны жайлы айтылатын оқиғалардан да танылады. «Кепеш кигізу», «шіре байлау» дегенді мәңгүрттікпен байланыстыруға болады. Төл әдебиетімізге, жалпы өз кезеңінде, одақтық әдебиетке мәңгүрт ұғымын алғаш алып келген қаламгер – Әбіш Кекілбаев» (Кекілбаев, 1999: 21-23).

Автордың бұл тақырыпты қайта жаңғыртудағы мақсаты қазақтың патшалық Ресей отаршылдығынан басталып, кеңестік дәуір тұсындағы ұлт тағдырына жасалған қиянаттың зардабын тұспалды түрде жеткізу болатын. Тіпті тәуелсіздік кезеңінің өзінде де туған тіліміздің өз тұғырында болмай, ана тілінің қадыр-қасиетін, өз мәдениетін сезіне алмайтындардың өмір сүруі де рухани мәңгүрттіктің бір түрі. Автордың айтпағы да ұлт үшін ең қауіптісі осы рухани мәңгүрттік, төл мәдениетінің тектілігін танымай, өзгенің өміріне еліктеуден сақтандырып, өз құндылығын танытуға деген автор көзқарасы шығармадағы екі елдің арасындағы өшпенділік өртін өшіріп, достасуға дәнекер болған күйдің астарындағы бүкіл қазақ елінің рухани-

мәдени пәлсапалық байлығының негізі, түп-тамыры дейтін ойымен ұштасып жатыр. Шығармадағы суреттелетін оқиғалардан қазақтардың Маңғыстауға қоныс тебе бастаған уақыттың сілемі аңғарылады. Көшпенді тұрмыс кешкен екі елдің негізгі байлығы жер десек, ол жердің де өзіндік киесімен қатар иесі де болған. Мәселен, Маңғыстау жұртында айтылатын аңыздың бірінде түркімендерге Бердалы батыр бастаған қазақ тобы жер сұрай келгенде алғашында бейбіт басталған келіссөзге түркімен жағының бір ұрдажық батырының қазақ батырын өлтіру оқиғасы араласып, қақтығысқа ұласып кетеді. «Қан төгілген жер құт болмайды» деп дейтін ойға бекінген қазақ пен түркіменнің арасындағы жауласу қазақ батырларының түркімендерді Маңғыстау бойынан түре айдап шығып, Бердалы батырды сонда жерлеуімен аяқталады. Повестегі түркімен-қазақ арасындағы бітімгерлік мәселесі де сол кезеңнің шындығына сәйкес келеді. Бұл шығармадағы Қараман ата есіміне қатысты нақтылана түседі.

Бірқатар деректерде Қараман түркімендерді Маңғыстау жеріне бастап келген батыр ретінде айтылғанымен, жазушы кейіпкерін тура сол күйінде алған деуге болмайды. Сол кезеңде болған оқиғалардың куәгері ретінде автор Жөнейт пен Мәмбетпана есімдерін алған. Бұл туралы қаламгер Ж.Дүйсенбаевамен «Сұхбатында» «Мәмбетпана мен Жөнейт шартты есімдер. Дәл осы оқиғаға қатысқан кісілердің аттары дәл солай деп мен ойлаған жоқпын. Бірақ сол кездегі Маңғыстауды жайлаған түркімендердің Мәмбетпана деген үлкен ру басшысы күні кешеге дейін болған. Мәселен, Өскенбай Құлшармен айтысқанда Мәмбетпанаға бағынады. Сол сияқты Жөнейт деген батыр да түркіменнің үлкен руы - Теке Жәуміттің батыры. Оны да мен әдейі алып отырмын, өйткені Жәуміттер Түркіменияға, негізінде, Сам арқылы Самға, сосын Балқанға құлап түркіменнің құрамында болған оғыз тайпасы. Сондықтан солардан шыққан батырлардың атын алдым, бірақ дәл солар емес, яғни «Күйді» «Абыл күйші аруағына ескерткіш» деп бағыштапты. Сол сеп болып әу баста көп оқырман, оның ішінде Абылдың отаны Маңғыстау елі де күйшіні Абыл деп қабылдады. «Күй» Абыл күйшінің аруағына ескерткіш болғанымен, онда Абылдың түркімендердің де ортасында болып өнер көрсеткенінен басқа Абылға, Абыл өмірбаянына қатысты ештеңе жоқ» (Дүйсенбаева, 1999: 23). Демек, автордың өзі пайымдағанындай, шығарманы жазу үстінде ол Абылдың өмірбаяндық деректерін сақтауды міндет тұтпаған. Өз сөзімен айтсақ: «Бұл түпкі негізден алшақтап, өзімнің суреткерлік пайымдауыма жол ашу үшін жасалған әдіс». Әрине, күй мен күйші жайында қазақ әдебиетінде Ә.Кекілбаевқа дейін де кесек туындылар жазылған. Алайда әр жазушының шығармасындағы өнер мен өнерпаз тағдыры өзіндік өзгешелікпен өрілген. Мәселен, І.Жансүгіровтің кейіпкерінің күйшілік құдіреті өз басына бостандық алуының кепілі болса, Ә.Тәжібаевтың күйшісі жауласқан екі жақтың арасындағы араздық отын өшіріп, бітістірудің құралына айналған. Ал Ә.Кекілбаевтың шешімі тосындығымен ерекшеленеді. Оның құдіретті күйшісі Жөнейт қолынан қаталдықпен қаза табады. Біздіңше, бұл тұстағы жазушының шешімі халықтың ең бір аяулысы, қастер тұтып, қадірлеген өнері мен өнер иесін тұншықтырған жауыздық пен қатыгездік әрекет пен жауласу мен өшпенділіктің ауыр зардабы арқылы адамзатқа ой тастаған. Мұндай ауыр шешімнің кез-келген саналы жанның намысын оятып,

жауыздықтан жирендірері анық. Жазушы да сол арқылы адамдық болмыстың ең асыл қасиеттерін алғы кезекке шығарады. Қарымды қаламгердің шығармасындағы жер-су атауларының тарихи дәлдігі мен жер-су сипатының ерекшелігі де көңіл аударарлық құндылық деуге болады. Мәселен, Маңғыстау жеріндегі сексеуіл, дүзген сиқты қалың шөптесіндердің тұтасқан тұсын Түлей деп атайды. Маңғыстау жеріндегі Қара Түлей, Шағырайдың түлейі, Шылпықтың түлейі деген атаулар жердің осындай ерекшелігіне байланысты туған. «Күй» повесіндегі күйшінің көмілетін тұсын суреттейтін жер жағдайы да осы жергілікті ерекшелікті еске түсіреді. «Жігіттер басын жерден көтермей шұқырды тез көмді. Қызыл төмпек жым-жылас жоғалды. Шұқырдың орнында күйшінің мойны ғана қылтияды. Тұтқын бұларға ләм-мим үн қаппады. Жігіттер атына мінді. Айдалада айдау қара жолдың бойында жаутаңдаған қос жанар тасыр-тұсыр шауып бара жатқан аттының соңынан көз алмай қарап қала берді... Бұл аттылар оның мына жұмыр жер бетінен соңғы рет көрген екі аяқты пенделері болды да қойды. Сорына қарай әншейінде Қоңырат пен Бесқаладан ақ жүгері іздеп қалашы шығып, айдау жолдың бойында әрлі-берлі шұбырып жататын қаңғыбас қазақтардың бірі болмаса біреуі жолықпады. Күйші түлей кезген қасқыр, қарсаққа жем болды. Күйшіні осы жазаға кескен Жөнейіттің де көкірегінде «байғұс, бәлкім, әлгі қаңғыбас қазақтарының көзіне түсіп аман қалар» деген әлжуаз үміті бар еді. Оған да қырсық Құдайы орындалуды жазбады.

Маңғыстау өңіріне тән жер-су атауларының тарихи дәлдігі Жөнейіттің ұлы Дәулетпен бірге Темірбаба әулие басына келген тұсында да анық бейнеленеді. Жергілікті жер тарихын жете білетін қарттардың дерегінше, «Бұл жерде жазылғанның бәрі сол жазылғандағыдай. Теңізге еніп жатқан Аданың аралы, оны кейде Кендірлінің аралы деп те атайды, оның имек басының құрлыққа бұрылар ұшында үнемі толқып жататын бұғаз. Аралдың түп басындағы жартас, «Жартастың төбесі қалай болса солай, кедір-бұдыр қалана салған дөңгелек қорған. Әулие адамның моласы әшекейленбек емес. Дөңгелек қорғанның ішінде жай адамның бойына келіңкіремейтін үш құлаштай ұзынша төмпек жатыр». Көрген адам бұл жолдарды бастап оқығанда-ақ «Темірбаба әулиенің моласы» дейді жаңылмай. Баяғыда Темірбаба жарықтық Шопан ата әулиемен аруақ салыстырғанда мына көк теңізді кешудей-ақ кешкен екен. Басқан аяғы астында құрғақ жер болып қала барған жіңішке түбек ұзындығы 21 шақырым» (Дүйсенбаева, 1999: 99-113).

Ә.Кекілбай туындысының негізгі тақырыбы – адам болмысының қатыгездік кесірінен зардап шегуі, жауласу мен өзара өштесудің ел мен жұртқа, жеке адамға тигізетін, кесір-кесепатын әшкерелеу. «Енді бір сәт осы арадан аяң бұлкілмен жүріп кеткен атты кісіге түстік жердегі Жөнейіт аулына оралалық. Күрке ішінде басына шіре тартылған бейшара алты тұтқын. Күні ертең мәңгүрт болғалы тұрған алты бакытсыз мұңлық» – дейтін жолдардан адам қолымен адамға жасалған жауыздықтың жан төзбейтін ауыр жазасы жанды сурет іспетті оқырман көз алдынан өтіп жатады. Жазушының бұл сұмдық оқиғаны егжей-тегжейлі баяндайтын тұсындағы суреттеулер арқылы да оқырманның жаны түршігіп, қаскөйлік сұмдықтардың тым ерте заманнан басталған сырына қанығады. «Ең алдымен қолға түскен тұтқынның шашын тықырлап алып, жаңа сойылған түйенің терісін тақыр басына жылылай тігіп, күнге қақтап

отырғызып қояды, уақыт өте келе тері кеуіп, адамның басын сығып, шаш ішіне қарай өсіп, адамның бас әлпеті де, санасына да өзгеріске түседі. Бастағы қанның айналысы бұзылғандықтан, адамның саналылық қасиеті кеміп, тек нұсқаумен ғана жүретін тірі өлікке айналады. «Күйдегі» осы оқиғаның өтетін жері де Айладырдың дөңі, Қақпақтының дөңі, қазіргі Оңтүстік Маңғыстау өңірі дейді. Сондағы Жөнейіт батыр аулында, баласы өлген қаралы ауылда енді алабөтен бір бейтаныс кісі бар. Ол – «бір шеттегі құрым күркеде кісенде отырған тұтқын жігіт». «Тұла бойында бір шайнам еті жоқ, кісі көрер көркі жоқ, бір жапырақ құр сұлдер». Жөнейіт батыр артынан білді. Аңада мұның марқұм ұлы Адай еліне барғанда, онымен өнер сынасып тең түсетін күйші жігіт осы боп шықты. Бұл Дүйімқара аулына аттандырған қолы Дәулетінен өлі айырылып, сүйегін артып келе жатқан бетінде айдалада сапаршылап жүрген осы бейбақ ұшыраса кетіпті. Сосын көп шуылдақ «Дәулетжандай арыстың өтеуіне» деп мұны ала келіпті...» (Кекілбаев, 1999: 45). Осылайша қарапайым, елеусіздеу суреттеумен бейнеленетін кейіпкерінің басынан өткерген қасіреті қаншалықты ауыр болса, оның жаратылысындағы күйшілік құдіретінің қуаттылығы жайлы да біртіндеп ашыла бастайды. Жазушы кейіпкерінің тағдырына тек жаугершілік қатал заман кінәлі ме, әлде адам болмысындағы жауыздық па? – дейтін ойлар оқырман санасына салмақ түсіреді. Табиғат бойына ерекше дарын сыйлаған жандардың қиын тағдырын өзі өмір сүрген заманның әділетсіздігімен сабақтастыра суреттеу «Күйшідегі» Абыл күйші мен «Шыңыраудағы» Еңсептің трагедиялық тағдыры арқылы да тереңдете түскен.

Ә.Кекілбай шығармаларынан, атап айтқанда, «Күйші» повесінде жазушының елге, жерге деген ерекше сүйіспеншілігі мен құрметі айқын аңғарылады. Шығармадағы Сырым мен оның айналасындағылардың ой-танымы, көзқарасы арқылы оқырман да Маңғыстау өңірінің жер, ел тарихына қанығып, қазақ даласының қасиетін тани береді. Сырым секілді ел азаматтарының ел-жұртын, туған топырағын қадірлеуі мен күй өнеріне деген ерекше ықыласы аясында өрбитін әңгіменің негізінде шығарманың негізгі сюжеті дамиды. Маңғыстау елінің айтуынша, Ә.Кекілбаевтың өзі де бала жасынан туған топырағының жер-су тарихын тануға құштар болған, осы қасиет оның шығармаларына да дарыған. Біздіңше, Сырым кейіпкерінің бойындағы туған өңірінің әрбір тасы мен суының сырына үңіліп, теңізінің жарға соққан толқындарының тілін ұққан қасиетінде өз болмысының да бір ұшығы жатқандай. «Кеше түс қайта теңізге тұмсық тірей таусылатын қара жалдың шетінде бір көнетоз қауымды көрсетті. Жалдың етегінен басталатын пышақтың жүзіндей жіп-жіңішке түбек көк айран дарияның төріне дейін сүнгіп кіріп жатыр. Сырым мынау елден ерек таңғажайып түбектің сырын сұрап еді, Құрбан ақсақал басын сонау, ту әріден алатын ұзын-сонар хикая қозғады. Қосқа келген соң қолына дутар алып, осы оқиғаға байланысты шыққан бір күйді тартты. Жетпістен асса да, қолына діріл жүгірмеген. Саусағынан төгілген саз әлі тәтті. Сырым да жастайынан күй тыңдап өскен қазақты. Баяғы бала кезінде қу тақтайдың бетінен өзінен-өзі өрбіп жатқан сикыр үнге еліткенмен, дәл қазіргісіндей сұғына тыңдамаушы еді. Қазір күй естісе, өне бойының бәрі шымырлап, көкірегіне әлдеқандай бір өзгеше сезім қордаланып, жанарына мұң ұйып, ынт-шынты кетеді. Әсіресе Құрбан ақсақалдың кешегі тартқан күйінен әлі

айыға алмай жүр. Мана түске дейін дөңді қыдырғанда да құлағында сол саз оянып, баяғы бала күніндегідей әр саққа құбылып, әлденеге елегізумен болды. Теодалитке қанша телміріп қараса да, көз ұзындағы қара ноқаттың бәрі біресе әлдеқайда асығыс аттанып бар жатқан қалың қолға, енді бірде әлдебір жақтан соңына қиқу түсіп, жапа-тармағай жапырыла қашып келе жатқан қалың жылқыға ұқсап қалады (Кекілбаев, 1999: 48). Автор кейіпкерлерінің жан қалтарыстарына үңіле отырып, күй мен күйшінің, күйші мен тыңдаушының үнсіз ұғынысуымен де қастерлі ұғымдарды меңзей білген. Қаламгер табиғаттың қай құбылысын суреттесе де оған бір ерекше сипат дарытқан.

Жалпы ежелгі түсінікте бұлт ұғымы тылсымдық, киелілік мән иеленген. Мәселен, «Шыңғысханның ақ бұлты», «Абылайханның ақ бұлты» деген ұғымдар – «қорғаушысы», «иесі» деген мағынаны береді десек, «Бір шөкім бұлт» шығармасында жазушы осы киелі саналған түсінікті жаңғыртудың өзіндік айшығын көрсетеді. «Бір шөкім бұлт» – адамзат басынан өткерген Ұлы Отан соғысының зұлматты жылдарындағы әр әйелдің басына түскен ауыр қасіреттің символы ретінде алынса, «Бір уыс топырақ» жарқын болашақ үшін жанын қиған, туған топырағынан бір уыс топырақ бұйырмаған ерлердің тағдырын меңзейді.

«Бір шөкім бұлт» әңгімесінің оқиғасы Ұлы Отан соғысы тұсындағы тылдағы ауыл өмірінің тыныс-тіршілігін танытып, сол заманның шындығын бүгінгі оқырманның көз алдына мөлдіретіп әкеледі. Жас өскін балалық шағын соғыс зұлматы ұрлаған көп баланың бірі ретінде суреткердің де бұл тақырыпқа баруы тегін емес. Себебі, қалам тартқан алғашқы шақтарында санасына салмақ түсірген сол шақтардың әлі өшпеген естелігін көркем дүниеге айналдырды. Әсіресе әйел, ана бейнесін сомдаудағы өзіндік айшықты қолтаңбасы Аққаймақ тұлғасынан танылады. Оқырманға айдалада, жалғыз-жарым жолаушының кім екендігі көпке дейін беймәлім болып келеді. Кейіпкердің өзімен-өзінің іштей сырласуы, әрекеті мен ой-сезімінің ішкі диалогпен дәлелденуі немесе саралануы да кездеспейді. Мұнда тек автордың (жасырын әңгіме айтушының, яғни Аққаймақты жасырын бақылаушының) немесе шығарманың көзге көрінбейтін ішкі монологу бар. Оның дәстүрлі ішкі монологтан өзгешелігі де осында жатыр.

«Ұлы Отан соғысы жылдары қазақ қыздары майдан даласында сынға түсті. Ұлы Отан соғысы жылдарында пулеметшы М.Мәметова, мерген Ә.Молдағұлова, ұшқыш Х.Доспанова сияқты батыр қыздар елді басқыншы жаудан қорғап майдан даласында ерлік көрсетсе, тылдағы қырқыншы жылғы келіншектердің таң атқаннан күн батқанға дейінгі егіс даласында, зауыт, фабрика, өндіріс орындарындағы жанкешті ерлігі ешқашан ұмытылмақ емес» (Орда, Сарсенбаева, 2021:7).

Шығарманың негізгі кейіпкері Аққаймақтың жоғалған қызыл маяны іздеу ба-рысындағы өжет, қайсар мінезі мен ішкі әлемінде болып жатқан түрлі ой-сезімдері арқылы жазушы да өзінің балалық шағының естелігіне оралғандай болады әрі сол кезеңдегі қазақ аналарының өрлігі мен ерлігін тағлым етеді. Ер азамат атаулының қан майданға аттанған тұсында елде қалған аналар иығына түскен ауыртпалықтың қандайын да қайыспай көтерген. Аққаймақ секілді аналардың арқасында ел іргесі сөгілмей, бала-шаға жетімсіремей, рухы сынбай жеңісті күндерге жетті. Аққаймақ

секілді жастықтың жарқын күндеріндегі жүрегінде балауса сезімі енді ғана оянған бойжеткендердің басынан өткерген ауыр хал оқырман жүрегін шымырлатпай қоймайды. Әкесінің елдің алды болып, өз еркімен соғысқа аттанып, майдан даласында мерт болуы, анасының жас шағынан жесірлік қамытын киюі Аққаймақты ерте есейтіп, жастығына қарамай, белін бекем буып, өмірдің барлық дауылдарын қайсарлықпен қарсы ала білуге мәжбүрлейді.

Шығарманың көркемдік тұрғыдан маңызды қыры: балғын жүрегінде тұңғыш ұялаған кіршіксіз сезім иесін соғыс жалмаса да, өмірден түңілмей, қайта сол соғыс салған ылаңнан жарымжан болып оралған мүтедек жанмен тағдыр қосып, оның жан серігіне айнала білу арқылы аналық, әйелдік парызын атқаруы Аққаймақ бейнесін даралай түседі. Осы арқылы ол өлім мен өмір айқасқан тұста азаматтың да туын құлатпай, ол үшін де өзі үшін жаңа, жарқын өмірдің шырағын жаға білді. Қаламгер қазақ әйелінің бойындағы мейірім мен қайырымның махаббат сезімдерінің ел-жұртқа деген сүйіспеншілігімен астасып жататындығын көрсетуде өзіндік нақышымен ерекшеленеді. Аққаймақтың аналық, әйелдік болмысын өзінің айналасындағы ауыл-аймақ, туған-туыс тағдырымен сабақтастықта қарастыра отырып, жазушы сұм соғыстың қанды зардабы қаншалықты қасіретті болғанымен, қазақ әйелдерінің бойындағы ұрпаққа, жарға, туған жерге деген махаббатын өшіре алмағандығын танытқысы келген, әрі сол мақсатына жеткен. Сондықтанда Аққаймақ сұм соғыстың кесірі мен кесепатын ізгілік, қайсарлық пен мейірім арқылы өшіріп, жаңа өмірдің жаршысы бола білген ұлы сезім иесі ретінде сомдаған. Қайғысын өзі секілді қара жамылған халықтың балаларын оқытып, білімге баулу арқылы жеңсе, қан майданнан екі көзі суқараңғы соқыр болып оралған Тайбағарды өзіне жар етіп, оның анасыз қалған балаларына да, өзіне де қамқор ана, жар бола білуі арқылы қаншама адамның өшкен үміт отын қайта жағып, өмірді өз қолымен нұрландырған бейнесі шығарманың негізі тұтқасы. Бұл тұстағы жазушының Аққаймақтың өткен өміріндегі барлық жағдайларды оның өзімен-өзі сырласуы арқылы көрсете отырып, ішкі сезімнің әбден ширығып, сыртқа шыққандағы кесімді шешімдерінің нақтылы іске айналғандығын беру әдісі де өзіндік қолтаңбасын айшықтайды. Осы арқылы Ана ұғымына тән қастерлі, киелі сезімдердің жеке адам, жеке отбасын ғана емес, қалың қауымды қаншалықты жаңғырта, жаңарта алатын құдіретті күш екендігін көрсеткісі келген деуге болады. Зұлматты жылдардың қасіретін тарта жүріп, тосылып қалмай, қайта өмір тізгінін өз қолына алған Аққаймақ жайында автор былайша толғанады: «Аққаймақ орнынан тұрып, айналасын қармалап жүрген соқыр әншінің қолынан ұстап алды... Сол қол ұстасқан күйі Оңдыға келіпті. Содан бері аттай он жыл өтті. «Шүкір, Аққаймақтың қазір көз қуанышы бар. Ел қатарлы тұрмысы, өсіп келе жатқан балалары, сыйластығы суымаған төсек жұбы түгел. Баяғы жалын атқан өксік өшіп, бұл күнде анда-санда жүрек түйнеп өтер өкініші желге, көкірек тістеп кетер көлденең шаншуға, ойда жоқта оралып бір сәт көңіліңді ойран-топан ететін алыс сарынға айналған...» (Кекілбай, 1999:36). Жазушының «Бір шөкім бұлт» шығармасы соғысқа дейін қоңырқай бейбіт тірлік кешкен халықтың сұм соғыстың кесірінен бастан кешкен қилы тағдырынан хабардар етіп, жеңіс күні жетіп, елдің көңілі орныққанымен, сол бір қасіретті кезеңнің ізі әрқайсының жан түкпірінде сақталып қалған. Бейбіт

өмірге бет алған аядай ауылдың басынан өткерген тұманды күндердің ауыр естелігі жазушының өмірбаянымен де тамырласып жатады. Өйткені жазушы да балалығын сұм соғыс ұрлап, ерте есейген ұрпақ өкілі. Қай шығармасында да туған топырағын кие тұтып, қастерлеген қаламгер бұл әңгімесінде де жер-су атауларына ерекше мән береді. «Мектеп бұлардың үйінің күншығыс құбыла бетіндегі Қызылтамда еді. Қазіргі Оңдының үлкен көшесінің шетіндегі зират ішінде әу баста қызыл кірпіштен салынған там болған екен. Содан Қызылтам атанып кеткен. Ауыл аты да біразға дейін Қызылтам делініп келген. Шығармада да сол атымен беріліпті. Мырзайырдың ойы, Басқұдық, Сәубет, Қалматайдың жалы, Қарауыл Күмбет, Ноғайтөбе, Сәлмен бөгет. Шетпе, Тасбас, Жармыш – бәрі сол маңайдың жер аттары. Тарихи жер аттары сол күйінде берілген» (Кекілбаев, 1999: 137). Қазақтың кең байтақ жерінің бір ғана үзігі кішкентай Оңды ауылындағы соғыс жылдарындағы және соғыстан кейінгі тіршілік тынысын «суреттеу» арқылы автордың елдің бірлігі мен жанқиярлық еңбегін, үлкен-кішінің бойындағы туған жерге, Отанға сүйіспеншілігі арқылы жеңісті жақындатқан жалпы қазақтың қайсар рухын паш еткен қайталанбас қолтаңбасын танимыз.

Шығармалары талданып отырған қаламгерлердің қастерленген құндылықтарға көзқарасы өте жақын. Ұқсастықтары: халықтың қастерлі санаған ұғым-түсініктерін терең меңгерген, халықтық тілдің қайнарынан нәр алған. Ерекшелігі: сакралдылықты беруде екі түрлі әдіс, стиль қолданылатындығы ғылыми тұрғыдан тұжырымдалды.

Ә.Кекілбай мен М.Мағауин шығармашылығы жайында бірқатар зерттеулер жазылғанымен, шығармаларындағы сакральдылық мәселесі жайлы арнайы сөз болмаған. Жалпы «сакральдылық» ұғымы жөнінде этнографиялық сөздікте: 1) әртүрлі діни наным-сенімдерде құдіретті сипатқа ие болған ерекше құбылыс, зат, байланыстар мен қарым-қатынас; 2) діни культтік жүйеге енетін заттардың, тұлғалардың, мәтіндердің, тілдік формулалардың, ғимараттар мен тағы басқалардың жиынтығы (Этнографический словарь, 1997:14) – деген анықтама айтылады. Ал шын мәніне келгенде, ғалымдардың түсіндіруінше «қастерлілік» – діннен әлдеқайда бұрын, адамзаттың ойлау, елестету қабілетімен бірге пайда болған, рухани мәдениеттің қалыптасып, даму жолында аса маңызды рөл ойнаған күрделі, кешенді құбылыс екендігі жайында Г.О. Луговскийдің, (Луговский, 2015 : 79), Н.И.Коновалованың (Коновалова, 2007: 74), пікірлері бір арнаға тоғысады. Қастерлілікті зерттеуде оның символға қатысын тереңдей қарастырудың маңызы өте зор. А.Ф.Лосевтің айтуынша «символ дегеніміз – жасырын, тереңде жатқан тылсым ойды ашатын бейне», «Символ – ол өз алдына өзгеше шындық» (Лосев, 2001: 64-66). Ал символдың түбінде миф жатыр. Бұларға ортақ қасиет – екеуі де өз мағыналарын ақырына дейін нақты, толық ашып көрсетпейді, тек әлденеге меңзейді.

Сакралдылықтың түрлі мән-мазмұны мен тәсілдерінің көпшілігі фольклортану ғылымында жекелеген бейнелер, мотивтер мен сюжеттер тарихы ретінде қарастырылып келді. Мәселен, эпостардың негізгі қаһарманы батыр бейнесінің қастерленуі «батырдың ғажайып тууы», «алғашқы ерлігі», «лақап атқа ие болуы», «жорыққа аттануы» деген секілді мотивтер мазмұнына сіндірілген. Бұл кешенді күрделі мәселені зерттеу енді ғана жүйелі түрде зерттеле бастады деуге болады. Осындай іргелі еңбектер қатарында М.А.Лапинаның (Лапина: 2010: 64-

66) еңбегі айрықша атауға тұрарлық. Соңғы кезеңде бұл құбылысқа тіл білімі саласында да бірқатар ғалымдар назар аударды. Н.И.Коновалованың қоса алғанда Н.В.Шестеркинаның (Шестеркина: 2015: 64-66) еңбегінде де мәтіннің сакралдылық мәселелелері жаңаша аспектіде сөз болды. Қазақ фольклорының наным-сенімдер ғұрпына тән магиялық фольклор мәнінің көркем мәтінге де ауысқандығын тұжырымдай отырып, К.Матыжанов (Матыжанов, 2020: 12) бүгінгі тіл білімінде де «кастерлі мәтіндер» (сакральные тексты) деп семантикалық сипатта ажыратыла бастағандығын ғылыми тұрғыдан тұжырымдайды.

4. Зерттеу нәтижесі

Зерттеу барысында қазақ прозасындағы сакральдылық құбылысының көркемдік табиғаты М.Мағауин мен Ә.Кекілбай шығармалары негізінде кешенді түрде талданды. Нәтижесінде сакральды ұғымдардың тек тақырыптық деңгейде ғана емес, шығарманың құрылымдық жүйесінде (сюжет, образ, уақыт пен кеңістік, тілдік өрнек, символика) тұтас көркемдік категория ретінде қызмет атқаратыны анықталды. М.Мағауин шығармаларында сакральдылық көбіне мифопоэтикалық таныммен, символдық бейнелермен және көркем шарттылық тәсілдері арқылы берілетіні айқындалды. Мәселен, «Жармақ» романында адам болмысының екіге бөлінуі арқылы материалдық және рухани құндылықтар арасындағы қайшылық көрсетіліп, өмір мен өлім, бұл дүние мен о дүниенің арақатынасы философиялық деңгейде зерделенеді. Бұл тәсіл сакральды танымның адамның ішкі әлемімен тікелей байланысты екендігін дәлелдейді.

Ал «Қыпшақ аруы» туындысында уақыт пен кеңістік шекараларының жойылуы арқылы өткен мен бүгін арасындағы рухани сабақтастық көрініс табады. Мұнда аруаққа сенім, өнердің киелілігі және тарихи жады ұғымдары негізгі көркемдік өзекке айналып, сакральдылықтың мәдени-генетикалық сипатта сақталатыны байқалады. «Құмырсқалар қырғыны» мен «Қара ләйлек» әңгімелерінде сакральды ұғымдар астарлы символика арқылы беріледі. Құмырсқалар өмірі арқылы қоғамдағы әділетсіздік, күш пен әлсіздік мәселелері ашылса, қара ләйлек бейнесі туған жер, киелі табиғат және ұрпақ сабақтастығы идеяларын танытады. Бұл шығармаларда сакральдылық табиғат пен адам арасындағы үйлесімділіктің бұзылуы арқылы көркемдік мазмұнға айналады.

Ә.Кекілбай шығармаларында сакральдылық тарихи-мифологиялық кеңістік пен адам тағдырының трагедиялық сипатымен астасып беріледі. «Күй» повесінде өнердің киесі мен адам болмысының қайшылықтары, сондай-ақ мәңгірттік феномені арқылы ұлттық жады мен рухани құндылықтардың жойылу қаупі көркемдік тұрғыда терең ашылған. Жазушы сакральдылықты тек діни немесе мифологиялық ұғым ретінде емес, ұлттық болмыстың өзегі ретінде қарастырады. Сонымен қатар, зерттеу нәтижесінде екі қаламгердің шығармаларында сакральдылықтың ортақ қызметі анықталды: ұлттық құндылықтарды сақтау және жаңғырту; тарихи жадты көркемдік деңгейде жеткізу; адамгершілік-этикалық нормаларды бекіту; оқырман санасына рухани әсер ету. Айырмашылығы ретінде М.Мағауин шығармаларында сакральдылық көбіне символикалық және философиялық-экзистенциалдық сипатта көрінсе, Ә.Кекілбай туындыларында тарихи, әлеуметтік және психологиялық қырларымен тереңдетіле түседі.

Жалпы алғанда, зерттеу сакральдылықтың қазақ прозасында тек мазмұндық элемент емес, тұтас көркемдік-танымдық жүйе екенін көрсетеді. Ол арқылы жазушылар ұлттық дүниетанымды, рухани құндылықтарды және адамзаттық мәселелерді жаңа көркемдік деңгейде қайта пайымдайды.

5. Қорытынды

Жоғарыда атап өткеніміздей, зерттеу жұмысының маңыздылығы – көркем шығарма құрылымындағы, образдар жүйесі мен тілдік кестесіндегі сакральділік семантикасының мәнін ашып, қазақтың екі көрнекті жазушысының прозалық шығармаларына арқау болған киелі, қастерлі ұғымдар мен дүниетанымдық жүйесін айқындау арқылы авторлардың эстетикалық позициясын, қаламгерлік қолтаңбасын айқындау әрі ортақ ұлттық құндылықтар дүниесіндегі ұқсастықтарын саралау.

Авторлар туындыларындағы сакральдылық мәнін ашу мақсатында олардың ұлт-тық дүниетанымымен қатар жалпыадамдық құндылықтарға көзқарасы қатар зерделенді. Мәселен, М.Мағауиннің субъективті-модалді жоспары мен тұжырымдамалық позициясы негізінен киелі саналған аң-құс, жәндік т.б. табиғат құбылыстарының мағыналары арқылы ерекшеленсе, Ә.Кекілбаевтың прозасындағы сакральдылық мәні жалпы әлеуметтік, қоғамдық, тарихи оқиғалармен қатысты ашылатындығы айқындалды.

Авторлар шығармаларының мәтіндеріне контекстік талдау, компоненттік талдау әдістері арқылы оның тұтастай сакральдылық сипаты ашылды.

Зерттеу барысында «сакральдылық» ұғымы жайындағы түрлі ғылым салаларындағы ортақ синтезделген теориялық материалдарын саралай отырып, шығармадағы кейіпкер мен автордың арақатынасы, уақыт пен кеңістік өлшемдеріндегі реалдылық пен мифтік ұғым-түсініктердің көркемдік шарттылығы жайлы да ойлар тұжырымдалды.

Көркем шығарма мәтініндегі қастерлі ұғымдардың қаламгерлер тарапынан халықтық санаға сыйымды мифтік сюеттер мен символдық белгілерді таңдап, талғап қолдану арқылы жаңа заман идеясын, болмысын танытуға көркемдік құрал ретінде шеберлікпен пайдаланғандығына көз жеткіздік.

Зерттеуде пайдаланылған түрлі әдістер арқылы көркем шығармадағы автордың жалпыадамдық құндылықтарды танытуда ежелден бергі белгілі қастерлі ұғым-түсініктерді жаңғырта, дамыта түрлендіре түсетіндігін және оны бүгінгі күннің кәдесіне жарата білетіндігіне, сол арқылы оқырманын өткеніне құрметпен қарауға үндейтін мәнін ашуға талпындық. Тұтас шығарманың арқауына айналған сакральдылықтың көркем табиғатын толықтай таныту үшін мәтіннің функционалдық, семантикалық және стилистикалық сипаттары жөнінде де ой-түйіндер жасауға талпыныс жасалды.

Жинақтай келгенде, М.Мағауин мен Ә.Кекілбай прзасындағы сакральдылық сипатын зерделей келе, көрнекті қаламгерлердің жаңа заманғы туындыларының өзегінде өткен тарихтың ізі, адамзат ой-танымының түрлі кезеңдері қабысып жататындығы жайлы ой қорытындыладық. Адам мен табиғаттың арасындағы үйлесімнің бұзылып, адами қасиеттердің кейбір жағымсыз жағдайлары бой көрсете бастаған тұста халық жадындағы қастерлі саналған ұғымдарды көркемдік тұрғыда қайта зерделеу арқылы оқырманын рухани тұрғыдан ойлантуға, сактандыруға

жетелейтін көркемдік күш екендігіне екі автордың туындыларын талдау арқылы көз жеткізілді.

Сондай-ақ мифтік қолданыстар арқылы заман шындығын сынау, келеңсіздіктерді меңзеу, адамзат баласының ғасырлар бойы сақтап келген құндылықтарына оң көзқарас қалыптастыру үшін де М.Мағауин мен Ә.Кекілбаев бұрыннан белгілі, бірақ түрлі себептермен көмескіленген ұғым-түсініктердің жаңаша қырын ашып көрсету арқылы оқырманын ойға жетелейді. Қазақ прозасындағы өзіндік өрнегімен дараланатын қос қаламгердің қастерлі құндылықтардың қасиетін ашып, танытудағы ортақ ой ағыстарындағы бірде айқын, ашық, ал енді бірде астарлы, тұспал мағынасында көрініс тапқандығы жайында ғылыми тұжырымдар жасалды.

Әдебиеттер:

1. Әуезов М. Елу томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: «Ғылым», 1997. – 507 б.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – Москва, 1981. – 144 с.
3. Дүйсенбаева Ж. Кекілбаев прозасы. – Алматы: Өлке, 1999. – 155 б
4. Дүйсенбаева Ж. Қаламгер Ә. Кекілбаевпен сұхбат. – Ақтау: Ақтау полиграфиясы, 2001. – 36 б.
5. Жаксылыков А. Образы, мотивы и идей с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы (Типология, эстетика, генезис). – Алматы: «Қазақ университеті», 1999. – 423с.
6. Кекілбаев Ә. 12 томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Өлке, 1999. 6 т. – 464 б
7. Коновалова Н.И. Сакральный текст как лингво-культурный феномен. Автореферат диссертации доктора филологических наук. – Екатеринбург, 2000, 354.с.
8. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: «Ғылым», 1982. – 530 б.
9. Қасқабасов С. Әдебиет пен фольклордың байланысы туралы//Қазіргі әдебиет және фольклор. Алматы: «Арда», 2009. – 475 б.
10. Қасқабасов С. Жаназық. – Астана: «Аударма». 2002. – 581 б
11. Мағауин М. Құмырсқа-қырғын: әңгімелер кітабы - Астана : Аударма, 2004 . - 352 б.
12. Лапина М. А. Сакральная лексика в фольклоре хантов // Вестник Югорского государственного университета, 2010. Выпуск 2(17). – 166 с
13. Лосев А. Ф. Диалектика мифа. – М., 2001. – 559 с.
14. Луговский Г. О природе сакрального. К истокам духовного опыта. «Издательское решения», 2015. – 170 с.
15. Мағауин М. Жармақ. – Прага, 2007. – 116.
16. Мағауин М. Қыпшақ аруы // Жұлдыз. 2005. №1. 16-б.
17. Матыжанов К. «Қастерлі(лік)», «қастерлену» құбылыстары және рухани мәдениет»// Қазақ фольклорының қастерлі әлемі. – Алматы. «Press Co». 2020.–384 б.
18. Пірәлиева Г. Көркем прозадағы психологизмнің кейбір мәселелері. –Алматы, 2003. – 87-б.
19. Темирболат А. Б. Поэтика литературы: Учебное пособие по курсу “Поэтика литературы”. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 291 с.
20. Orda G., Sarsenbayeva Zh, Sultanova B, Abilkhayirov N, Abdrakhmanova K. Artistic transformation of the female image in kazakh literature // Mankind Quarterly, 2021. 61 (3), 653-668. doi: 10.46469 / mq. 2021.61.3.16
21. Шестеркина Н.В. Сакральный текст как лингвокультурный феномен// Филология и культура. №2(40). 2015. – 64 с.
22. Этнографический словарь. – М., 1997. – 222 с.

References:

1. Auezov M. Fifty-volume collection of works. Volume 1. – Almaty: “Science”, 1997. – 507 p. (in Kaz)
2. Galperin I.R. Text as an object of linguistic research / I.R. Galperin. – Moscow, 1981. – 144 p. (in Russ)
3. Duisenbaeva Zh. Kekilbayev’s prose. – Almaty: Ulke, 1999. - 155 p. (in Kaz)
4. Duisenbaeva Zh. A. Interview with the writer Kekilbayev. – Aktau: Aktau polygraphy, 2001. – 36 p. (in Kaz)
5. Zhaksylykov A. Images, motives and ideas with religious content in the works of Kazakh literature (Typology, aesthetics, genesis). – Almaty: Kazakh University, 1999. – 423p. . (in Russ)
6. Kekilbaev A. Collection of works in 12 volumes. – Almaty: Ulke, 1999. – 6 vols. – 464 p. (in Kaz)
7. Konovalova N.I. Sacred text as a linguo-cultural phenomenon. Abstract of the dissertation of the doctor of philological sciences. – Ekaterinburg, 2000. – 354.p. (in Russ)
8. Kabdolov Z. Word art. – Almaty: “Science”, 1982. – 530 p. (in Kaz)
9. Kaskabasov S. On the relationship between literature and folklore // Modern literature and folklore. – Almaty: Arda, 2009. – 475 p. (in Kaz)
10. Kaskabasov S. Funeral. – Astana: “Translation”. 2002. – 581 p. (in Kaz)
11. The Ant-Massacre: Book of Stories. – Astana: Translation, 2004. – 352 p. (in Kaz)
12. Lapina M.A. Sacred Vocabulary in the Folklore of the Khanty // Bulletin of the Yugorsky State University, 2010. Issue 2 (17). – 166 p. (in Russ)
13. Losev A.F. The dialectic of myth. – M., 2001. – 559 p. (in Russ)
14. Lugovsky G. About the nature of the sacred. To the sources of spiritual experience. “Publishing Resolutions”, 2015. –170 p. (in Russ)
15. Magauin M. Zharmak. – Prague, 2007. – 11 p. (in Kaz)
16. Magauin M. Miss Kipchak // Zhuldyz. 2005. №1. 16 p . (in Kaz)
17. Matyzhanov K. “Kasterli (lik)”, “kasterlenu” phenomena and spiritual culture “// Kasterli world of Kazakh folklore. – Almaty. Press Co. 2020. – 384 p. (in Kaz)
18. Piralieva G. Some problems of psychology in fiction. Almaty, 2003. – 87 p. (in Kaz)
19. Temirbolat A.B. Poetics of literature: Textbook for the course “Poetics of literature” .– Almaty: Kazakh University, 2011.– 291 p. (in Russ)
20. Orda G., Sarsenbayeva Zh, Sultanova B, Abilkhayirov N, Abdrakhmanova K. Artistic transformation of the female image in kazakh literature // Mankind Quarterly, 2021. 61 (3), 653-668. doi: 10.46469 / mq. 2021.61.3.16
21. Shesterkina NV Sacred text as a linguocultural phenomenon.// Philology and culture. №2 (40). 2015. – 64 p. (in Russ)
22. Ethnographic dictionary. – M., 1997. – 222 p. (in Russ)